

جنگ‌های عربی و تأثیر آن بر کودکان عرب: مطالعه موردی یمن و عراق

دکتر مهدی آقاعلیخانی^۱، دکتر سیدرضی عمادی^۲

چکیده

یکی از ناگوارترین پیامدهای جنگ‌ها تأثیرگذاری بر غیرنظامیان بویژه کودکان است. این شرایط در جنگ‌هایی که اکنون گریبان جهان عرب را گرفته، کاملاً مشهود است و کودکان از مهم‌ترین قربانیان این جنگ‌ها به شمار می‌روند. جنگ تحمیلی تروریست‌های تکفیری بر سوریه و عراق، جنگ داخلی در لیبی در سال ۱۳۹۰ش (۲۰۱۱م) و ناامنی‌های پس از کشته شدن معمر قذافی و همچنین تجاوز عربستان سعودی علیه یمن، به اشکال مختلف، زندگی کودکان در این کشورها را تحت‌الشعاع خود قرار داده است. علیرغم نقش فاحش حقوق کودکان، اغلب رسانه‌های منطقه‌ای و جهانی نیز به این تحولات واکنش‌گزینی و همسو با سیاست‌های جریان اصلی نظام سلطه نشان دادند. مقاله پیش رو، با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی، در پی پاسخگویی به این سؤال است که جنگ در کشورهای عربی (مطالعه موردی یمن و عراق) چه تأثیری بر کودکان در این کشورها داشته است؟ نتیجه مطالعات نگارندگان نشان می‌دهد که جنگ تأثیرات محسوس (کشته، زخمی و آواره شدن، محرومیت از تحصیل، ابتلا به بیماری، ناامنی غذایی، بیگاری، به کارگیری توسط گروه‌های تروریستی) و تأثیرات نامحسوس (از بین رفتن زیرساخت‌های اخلاقی، فرهنگی و مواردی چون تجاوز به زنان و دختران) بر زندگی این کودکان بر جای گذاشته است. موارد مذکور مؤید نقض جدی کنوانسیون‌های حمایت از حقوق کودکان، حقوق بین‌الملل بشر و بشردوستانه هستند.

کلید واژه‌ها: عراق، یمن، تأثیرات جنگ، کودکان، تروریسم تکفیری، حقوق بین‌الملل.

مقدمه

^۱ . استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تاکستان، تهران، ایران.

Email: alikhanimail@yahoo.com

Email: remadi1365@yahoo.com

^۲ . دانش‌آموخته دکترای روابط بین‌الملل، تهران، ایران.

ویل دورانت می‌نویسد که جنگ یکی از «ثابت‌ها»^۱ در تاریخ است و در ۳۴۲۱ سالی که از تاریخ جهان ثبت شده، تنها در ۲۶۸ سال هیچ جنگی وجود نداشته است (Purwar and others: 1). پس از جنگ جهانی دوم، بین سال‌های ۱۳۲۴ تا ۱۳۸۱ش (۱۹۴۵ تا ۱۹۹۲م) ۱۴۹ جنگ مهم در جهان رخ داد. به عبارت دیگر به طور میانگین در مدت ۴۷ سال، سالانه سه جنگ مهم در جهان روی داده است. نکته مهم این است که با گذشت زمان تلفات انسانی در جنگ‌ها در مقایسه با گذشته افزایش قابل ملاحظه‌ای داشته است. در ۱۴۹ جنگی که بین سال‌های ۱۳۲۴ تا ۱۳۸۱ش (۱۹۴۵ تا ۱۹۹۲م) در جهان رخ داد، بیش از ۲۳ میلیون نفر کشته شدند. این آمار دو برابر بیشتر از آمار تلفات جنگ‌ها در قرن ۱۹ و هفت برابر بیشتر از تعداد کشته‌شدگان جنگ‌های قرن ۱۸ است. در جنگ‌های دهه ۱۹۹۰ میلادی، ۲ میلیون نفر کشته، بین ۴ تا ۵ میلیون نفر معلول، ۱۲ میلیون نفر بی‌خانمان و بیش از یک میلیون کودک یتیم و یا از پدر و مادر جدا شدند. در همین دهه ۱۰ میلیون نفر نیز دچار مشکلات روانی شدند. در حالی که در جنگ‌های قرون ۱۸ و ۱۹ و اوایل قرن ۲۰م تنها حدود نیمی و در جنگ جهانی دوم حدود دوسوم قربانیان غیرنظامی بودند، در پایان دهه ۱۹۸۰م، تقریباً ۹۰ درصد قربانیان جنگ‌ها را غیرنظامیان، بویژه کودکان، تشکیل دادند (unicef, 1996).

تلفات انسانی در جنگ‌هایی که در دهه‌های اول و دوم قرن ۲۱ رخ داد نیز به مراتب بیشتر از تلفات جنگ‌های دهه‌های پایانی قرن ۲۰ بوده است. نگاهی به آمارهای ارائه شده توسط نهادهای بین‌المللی نشان می‌دهد که در دو دهه اخیر، غیرنظامیان، بویژه کودکان و زنان، از قربانیان اصلی جنگ‌ها بوده‌اند. ۱۰ میلیون نفر از جمعیت ۳۶ میلیونی عراق، یعنی نزدیک به یک‌سوم جمعیت این کشور، به انواع کمک‌های بشردوستانه نیازمند هستند و یک‌سوم کودکان عراقی، معادل ۴,۷ میلیون نفر، به کمک بشردوستانه نیاز دارند (UN News Centre, 30 June 2016). همچنین یونیسف در گزارشی در مرداد ۱۳۹۵ش

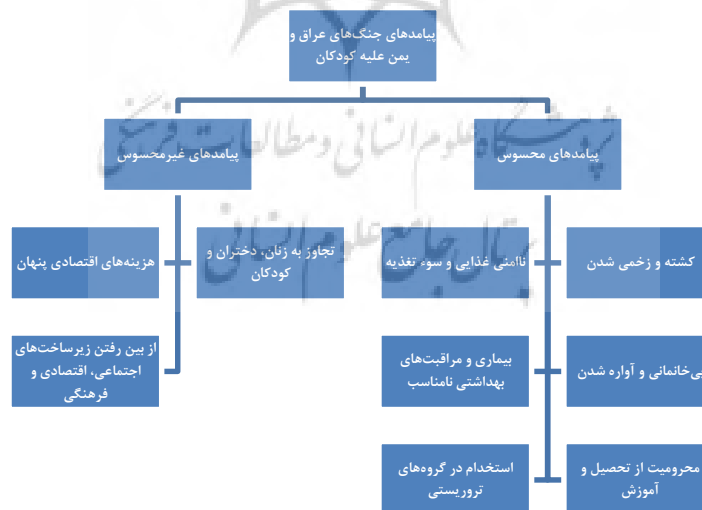
¹ Constants

جنگ‌های عربی و تأثیر آن بر کودکان عرب: مطالعه موردی یمن و عراق* ۲۵۳

(اوت ۲۰۱۶م) اعلام کرد که زندگی ۲۱,۲ میلیون یمنی تحت تأثیر جنگ عربستان سعودی علیه این کشور قرار گرفته است که ۹,۹ میلیون نفر از این افراد را کودکان تشکیل می‌دهند (Unicef, August 2016). سؤال این است که جنگ‌های عربی چه تأثیراتی بر کودکان در کشورهای عربی، بویژه عراق و سوریه گذاشته‌اند؟

پیامدهای جنگ‌های عراق و یمن بر کودکان این کشورها

عراق از سال ۱۳۸۲ش (۲۰۰۳م) تاکنون درگیر جنگ بوده است. در این مدت این کشور مورد تهاجم نظامی آمریکا قرار گرفت و اکنون نیز درگیر جنگی درون کشوری با تروریست‌ها است؛ تروریست‌هایی که در ۱۳۹۳ش (۲۰۱۴م) ۴۰ درصد از خاک عراق را به اشغال خود درآورده بودند. کشور یمن نیز از ۱۳۹۴ش (مارس ۲۰۱۵م) تاکنون شاهد جنگ ائتلاف عربی به رهبری عربستان سعودی بوده است. جنگ‌ها در عراق و یمن پیامدهای متعددی داشته که از جمله آن‌ها تأثیرات منفی بر زندگی کودکان در این کشورها بوده است. مهم‌ترین پیامدها و تأثیرات جنگ در درون و یا علیه کشورها، از جمله در عراق و یمن را می‌توان در دو بعد تأثیرات محسوس و نامحسوس دسته‌بندی کرد که ابعاد آن در نمودار زیر آمده است:

۱- تأثیرات محسوس جنگ

برخی از مهم‌ترین تأثیرات و پیامدهای محسوس جنگ‌های عربی بر کودکان عبارتند از:

۱-۱: کشته و زخمی شدن کودکان

تردیدی نیست که جدا کردن غیر نظامیان از نظامیان در یک جنگ، امکان‌پذیر نیست. از همین رو، یکی از پیامدهای محسوس جنگ، کشته و زخمی شدن کودکان است.

۱-۱-۱: جنگ عربستان سعودی علیه یمن

آمارهای دقیقی درباره شمار کشته و زخمی شدگان جنگ عربستان علیه یمن وجود ندارد. جیمی مک گولدریک^۱، هماهنگ‌کننده امور بشردوستانه سازمان ملل در یمن، در ۱۳۹۵ش (اوت ۲۰۱۶م)، با اذعان به نبود آماری دقیق از شمار کشته شدگان یمنی، گفت که تخمین زده می‌شود، از ۱۳۹۴ش (مارس ۲۰۱۵م) به بعد، بیش از ۶ هزار یمنی در این کشور کشته شده باشند اما آمارها از کشته شدن بیش از ۱۰ هزار یمنی در این مدت حکایت دارند (Al Jazeera, 31 August 2016). مطابق آماری که یونیسف در ۱۳۹۴ش (اوت ۲۰۱۵م) منتشر کرد تنها در سه ماه اول جنگ علیه یمن، ۳۹۸ کودک یمنی کشته و ۶۰ کودک نیز زخمی شدند (Unicef, August 2015). گزارش ۱۳۹۵ش (اوت ۲۰۱۶) یونیسف درباره خسارت‌های انسانی در یمن نشان می‌دهد که تعداد کودکان کشته شده ۱۱۲۱ و کودکان زخمی شده ۱۶۵۰ نفر بوده است (Unicef, August 2016). «مرکز قانونی حقوق و توسعه»^۲، مستقر در صنعا، پایتخت یمن، در گزارشی با عنوان «پیامدهای ۵۶۰ روز جنگ» اعلام کرد که در اثر حمله نظامی عربستان به یمن، در مدت ۱۸ ماه اول جنگ، ۱۰ هزار و ۵۶۲ یمنی کشته شدند که شامل ۶۴۱۴ مرد، ۱۷۵۱ زن و ۲۳۹۷ کودک بوده است. در این گزارش آمده است که در یمن در این مدت ۱۸۵۰۸ نفر نیز زخمی شدند که این آمار شامل ۱۴۴۹۸ مرد، ۱۸۰۹ زن و ۲۲۰۱ کودک است. به عبارت دیگر،

¹ Jamie McGoldrick

² Legal Center for Rights and Development

۲۳ درصد کشته‌شدگان و ۱۲ درصد زخمی‌شده‌ها را کودکان یمنی تشکیل می‌دهند (Legal Center for Rights and Development, September 2016).

۱-۱-۲: عراق از ۲۰۰۳م تاکنون

در گزارشی که در ۱۳۸۹ش (ژانویه ۲۰۰۸م) با همکاری یک نهاد تحقیقاتی انگلیسی و عراقی منتشر شد، آمده است که حدود ۲۰ درصد خانواده‌های عراقی دست کم یکی از اعضای خانواده خود را که شامل کودکان نیز بوده است، از دست داده‌اند. مطابق آماري که دولت عراق منتشر کرده است حدود ۴,۵ میلیون کودک (معادل یک سوم کودکان عراقی) یک یا هر دو والدین خود را از دست داده‌اند. همچنین بر اساس گزارش سال ۱۳۸۹ش (۲۰۰۹م) آژانس آوارگان ملل متحد، ۲۰ درصد بی‌خانمان‌های داخلی و ۵ درصد خانواده‌های آواره عراقی کودکان خود را از دست داده‌اند (Child Victims of War, 29 September 2016: 2). اشغال بخش‌هایی از عراق توسط تروریست‌های داعش در ۱۳۹۳ش (ژوئن ۲۰۱۴م) بر شمار کودکان کشته و زخمی شده این کشور افزود. روزنامه انگلیسی گاردین بر اساس گزارش ۱۳۹۵ش (ژوئن ۲۰۱۶م) صندوق کودکان ملل متحد، یونیسف که به مناسبت دومین سالروز اشغال عراق توسط داعش منتشر شد، اعلام کرد که ۳,۶ میلیون کودک عراقی با خطرهایی مانند مرگ یا خشونت جنسی مواجه هستند. به عبارت دیگر از هر پنج کودک عراقی یک کودک در خطر مرگ، آسیب‌دیدگی، خشونت جنسی و به کارگیری از سوی گروه‌های مسلح قرار دارد. مطابق گزارش خرداد ۱۳۹۶ش (جولای ۲۰۱۷م) یونیسف، در سه سال اول حضور داعش در عراق، ۱۰۷۵ کودک کشته شدند که ۱۵۲ مورد آن در شش ماه اول سال ۲۰۱۷م رخ داد. گذشته از آن، ۱۱۳۰ کودک نیز نقص عضو یا زخمی شدند (Unicef, 22 June 2017).

۱-۲: ناامنی غذایی و سوء تغذیه

یکی دیگر از مهم‌ترین تأثیرات جنگ بر افراد جامعه جنگ‌زده، بویژه بر کودکان، بروز ناامنی غذایی و سوء تغذیه بوده است که نشانه‌های آن در جنگ عراق با تروریسم داعشی و جنگ عربستان سعودی علیه یمن کاملاً آشکار شده است.

۱-۲-۱: جنگ عربستان سعودی علیه یمن

سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد، فائو، ناامنی غذایی را در پنج مرحله دسته‌بندی کرده است که عبارتند از: حداقل^۱، نگران‌کننده^۲، بحران^۳، اضطراری^۴ و قحطی^۵. پیش از حمله عربستان سعودی به یمن، ۱۰,۶ میلیون یمنی با سوء تغذیه دست به گریبان بودند (Save the Children, 24 March 2016: 2) اما سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد در شهریور ۱۳۹۵ش (سپتامبر ۲۰۱۶م) با انتشار گزارشی اعلام کرد که در یمن ۱۴,۱ میلیون نفر، معادل بیش از ۵۰ درصد جمعیت این کشور، با ناامنی غذایی مواجه هستند. بر اساس گزارش فائو ناامنی غذایی در یمن در مدت ۱۸ ماه ۳۵ درصد افزایش یافته بود. در گزارش این سازمان آمده است که از لحاظ ناامنی غذایی دست کم ۷ میلیون نفر از مردم یمن در وضعیت اضطراری (مرحله چهارم) و ۷,۱ میلیون نفر نیز در وضعیت بحرانی (مرحله سوم) زندگی می‌کنند (Fao, September 2016). استفان اوبراین^۶، هماهنگ‌کننده امور انسانی سازمان ملل در بحران یمن، در اکتبر ۲۰۱۶ گفت: «حدود ۱,۵ میلیون کودک در یمن دچار سوء تغذیه هستند که از این تعداد وضعیت ۳۷۰ هزار تن بسیار وخیم است و ۱۰ برابر بیشتر این تعداد نیز در معرض خطر مرگ قرار دارند» (The Guardian, 4 October 2016).

¹ Minimal

² Stressed

³ Crisis

⁴ Emergency

⁵ Famine

⁶ Stephen O Brien

۱-۲-۲: عراق

کودکان عراق نیز مانند کودکان یمن با سوء تغذیه مواجه هستند که گذشته از تأثیرات جنگ، دلیل دیگر آن وارداتی بودن ۸۰ درصد نیازهای غذایی عراق است. یک پنجم کودکان زیر ۵ سال عراق از سوء تغذیه شدید رنج می‌برند. افزایش هزینه‌های زندگی به عنوان یکی از پیامدهای جنگ و همچنین اشغال خارجی در سوء تغذیه کودکان تأثیر داشته است زیرا ۲۳ درصد از جمعیت عراق با درآمد کمتر از ۲,۲ دلار در روز زندگی می‌کنند و توانایی کافی برای خرید نیازهای غذایی خود ندارند (Child Victims of War, 29 September 2016: 3-5).

۱-۳-۱: بی‌خانمانی و آواره شدن

یکی از پیامدهای جنگ، وجود کودکان بی‌خانمان و آواره است که ممکن است در داخل کشورشان بی‌خانمان^۲ و یا در کشورهای دیگر آواره^۳ شده باشند. بر اساس گزارشی که یونیسف در ۱۳۹۵ش (سپتامبر ۲۰۱۶م) منتشر کرد حدود ۵۰ میلیون کودک در سراسر جهان بی‌خانمان و آواره هستند که ۲۸ میلیون نفر از آن‌ها به دلیل کشمکش داخلی و جنگ به ناچار خانه‌هایشان را ترک کرده‌اند. از این جمعیت ۲۸ میلیونی کودکان، ۱۰ میلیون نفر آواره کشورهای دیگر، ۱۷ میلیون نفر در داخل کشورشان بی‌خانمان و یک میلیون نفر نیز در جستجوی پناهگاه هستند (Unicef, 7 September 2016).

۱-۳-۱: جنگ عربستان سعودی علیه یمن

درباره شمار بی‌خانمان‌های یمنی آمار دقیقی وجود ندارد. پیش از آغاز حمله عربستان به یمن، ۵۸۴ هزار یمنی در اثر تحولات داخلی این کشور بی‌خانمان شده بودند که با تجاوز نظامی عربستان بر شمار آن‌ها به شدت افزوده شد (Save the Children, 24 March).

¹ Uprooted Children

² Displace

³ Refugee

2: 2016). بر اساس آماری که یونیسف در ۱۳۹۴ش (اوت ۲۰۱۵م) منتشر کرد، تنها در سه ماه اول جنگ عربستان علیه یمن ۱,۳ میلیون یمنی، خانه‌های خود را رها کردند (Unicef, August 2015). سازمان فائو در گزارش ۱۳۹۵ش (سپتامبر ۲۰۱۶م) خود اعلام کرد که از زمان آغاز تجاوز نظامی ریاض به صنعا، ۲,۷۵ میلیون یمنی در داخل این کشور آواره شده‌اند (Fao, September 2016) اما یونیسف در گزارش ۱۳۹۵ش (اوت ۲۰۱۶م) خود اعلام کرد که ۳,۲ میلیون یمنی در داخل این کشور بی‌خانمان شده‌اند که ۱,۴ میلیون نفر از آن‌ها را کودکان تشکیل می‌دهند (Unicef, August 2016). سازمان بهداشت جهانی نیز در ۱۳۹۵ش (اوت ۲۰۱۶م) شمار جمعیتی را که در داخل یمن آواره شده بودند، ۳,۱ میلیون نفر و شمار یمنی‌هایی را که در کشورهای دیگر آوارگی را تجربه می‌کنند، ۲۵۰ هزار نفر اعلام کرد (WHO, August 2016).

۱-۳-۲: عراق

در سه جنگی که در مدت سه دهه در عراق روی داده است و همچنین در پی اشغال بخش‌هایی از این کشور از سوی تروریست‌های داعش، میلیون‌ها شهروند عراقی آواره و بی‌خانمان شدند. ۴ میلیون عراقی بین سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۲ش (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۳م) بی‌خانمان شدند که ۲ میلیون نفر از آن‌ها را کودکان تشکیل می‌دادند. از سال ۱۳۹۳ش (۲۰۱۴م) بعد ۳,۳ میلیون عراقی آواره شده‌اند که نیمی از آن‌ها کودک هستند. تنها ۸ درصد آن‌ها در اردوگاه‌ها زندگی می‌کنند و ۹۲ درصد دیگر از این کودکان در سراسر عراق پخش هستند و در ساختمان‌های متروکه و یا اردوگاه‌های موقت زندگی می‌کنند (Child Victims of War, 29 September 2016: 2). عملیات آزادسازی الانبار که در ۱۳۹۵ش (می ۲۰۱۶م) انجام شد، ۸۵ هزار بی‌خانمان داشت که حدود ۴۰ هزار نفر از آن‌ها کودک بودند (Unicef, 2016). شهر موصل پیش از آن که به اشغال داعش درآید، ۱,۸ میلیون نفر جمعیت داشت که بیش از ۸۷۵ هزار نفر از آن‌ها، یعنی حدود ۵۰ درصد

جمعیت این شهر، آواره شده‌اند (Kossov, 10 July 2017). شمار زیادی از آوارگان موصل با کمک‌های کمیساریای عالی سازمان ملل در امور پناهندگان و همچنین سازمان بین‌المللی مهاجرت زندگی می‌کنند. کمیساریای عالی ملل متحد در امور پناهندگان در اردیبهشت ۱۳۹۶ (ژوئن ۲۰۱۷م) اعلام کرد که تا پایان همین سال، برای تداوم حمایت از آوارگان موصل، به ۱۲۶ میلیون دلار نیاز دارد (UNHCR, 2 June 2017).

۱-۴: بیماری و مراقبت‌های بهداشتی ناکافی و نامناسب

بیماری و مراقبت‌های بهداشتی ناکافی و نامناسب یکی از مهم‌ترین پیامدهای جنگ‌ها است که کودکان را بیش از سایر گروه‌های سنی تحت تأثیر قرار می‌دهد.

۱-۴-۱: جنگ عربستان سعودی علیه یمن

پیش از حمله نظامی عربستان در ۱۳۹۳ش (مارس ۲۰۱۵م)، ۸,۴ میلیون نفر از مردم یمن به مراقبت‌های بهداشتی مناسب دسترسی نداشتند اما پس از آغاز جنگ این آمار رشدی ۶۷ درصدی داشت و به ۱۴,۱ میلیون نفر رسید که تقریباً ۸,۳ میلیون نفر از آن‌ها کودک هستند. پیش از آغاز جنگ در ۱۳۹۴ش (مارس ۲۰۱۵م)، ۱۳,۴ میلیون یمنی به آب سالم دسترسی نداشتند اما پس از حمله عربستان، این آمار با ۴۴ درصد رشد، به ۱۹,۳ میلیون نفر رسید که تقریباً ۱۰,۲ میلیون نفر آن‌ها کودک هستند (Save the Children, 24 March 2016: 2). دسترسی نداشتن به آب سالم و امکانات بهداشتی سبب شیوع انواع بیماری بویژه وبا، اسهال، مالاریا و ایدز در یمن شده است که آمار ابتلا به این بیماری‌ها در میان جمعیت بی‌خانمان بیشتر است. ۲,۵ میلیون کودک یمنی در معرض خطر بیماری‌های اسهالی قرار دارند. از شایع‌ترین بیماری‌های عفونی که کودکان یمنی در اثر تبعات حمله نظامی عربستان سعودی به این کشور بدان مبتلا شده‌اند، بیماری وبا است. در ۱۳۹۶ش (روز ۲۷ آوریل ۲۰۱۷م) شیوع وبا در یمن رسماً اعلام شد. سازمان بهداشت جهانی در گزارشی که ۱۳۹۶ش (۱۹ جولای ۲۰۱۷م) منتشر کرد، بحران وبا در یمن را

بزرگ‌ترین بحران از این نوع در جهان خواند و اعلام کرد که تاکنون ۱۸۱۷ نفر در اثر بیماری وبا در یمن جان باخته‌اند و بیش از ۳۶۲ هزار نفر از مردم این کشور نیز در حال حاضر به این بیماری مبتلا هستند. در این گزارش آمده است که در ۵ استان یمن، نیمی از مردم به وبا مبتلا هستند و این بیماری در یمن همچنان قربانی می‌گیرد. بر اساس گزارش سازمان بهداشت جهانی روزانه ۵ هزار فرد مشکوک به وبا در یمن شناسایی می‌شوند (WHO, 19 July 2017). تهاجم عربستان سعودی به کشور یمن نزدیک به ۳ میلیون نفر از مردم این کشور را آواره کرده است که به دلیل دسترسی نداشتن به آب آشامیدنی و در اثر آلودگی‌های ناشی از زباله‌های دفع نشده، در معرض خطر ابتلا به بیماری عفونی مهلک وبا قرار دارند. سازمان ملل متحد درباره شیوع بی‌سابقه وبا در یمن و خطری که جان بیش از یک میلیون و صد هزار زن باردار در این کشور را تهدید می‌کند، هشدار داده است. این سازمان با اشاره به فعالیت تنها ۳۵ درصد از مراکز زایمان در یمن و ویرانی اکثر زیرساخت‌های بهداشتی و درمانی در نتیجه جنگ، اعلام کرده است که زنان باردار و کودکان شیرخوار یمنی که از سوءتغذیه نیز رنج می‌برند، بیشتر از سایر افراد با خطر ابتلا به وبا روبرو هستند (Middle east monitor, 29 may 2017).

۱-۴-۲: عراق

عراق در دهه ۱۹۸۰م دارای بهترین نظام بهداشتی در غرب آسیا و شمال آفریقا شناخته می‌شد اما تحریم، تهاجم و اشغال سبب شد که عراق امروز به لحاظ بهداشتی وضعیت اسفناکی را تجربه کند. هر سال حدود ۳۵ هزار کودک عراقی، پیش از اولین سالگرد تولدشان، می‌میرند. یکی از علل اصلی رشد مرگ و میر در میان کودکان عراقی، دسترسی نداشتن به آب سالم است. در سال ۱۳۸۲ش (۲۰۰۳م)، ۱۹ درصد جمعیت عراق به آب سالم دسترسی نداشتند اما امروز مطابق آمار یونسف، ۲۴ درصد یا حدود یک چهارم عراقی‌ها به آب سالم دسترسی ندارند. در این میان ۲,۵ میلیون کودک عراقی به آب سالم

و ۳,۵ میلیون کودک نیز به سیستم بهداشتی مناسب دسترسی ندارند. در سال‌های ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ش (۲۰۰۷ و ۲۰۰۸ م) عراق با شیوع وبا مواجه شد. در مناطق روستایی حدود نیمی از مردم به آب آشامیدنی سالم دسترسی ندارند و ۲۶ درصد از آن‌ها از آب رودخانه‌ها و نهرها استفاده می‌کنند که احتمال آلودگی آن‌ها زیاد است. یکی دیگر از علل شیوع این بیماری آن است که شمار پزشکان و نیروی انسانی خدمات درمانی در عراق با جمعیت این کشور تناسب ندارد. از ۳۴ هزار پزشکی که در دهه ۱۹۹۰م انجمن پزشکی عراق ثبت کرده بود، تنها ۱۶ هزار نفر در این کشور باقی مانده‌اند و تنها حدود ۱۷ هزار پرستار در عراق حضور دارند. گزارش‌ها از بروز افسردگی شدید در میان کودکان عراقی حکایت دارد (Child Victims of War, 29 September 2016: 2-4).

۱-۵: محروم ماندن از مدرسه و آموزش

یکی از مهم‌ترین پیامدهای جنگ‌ها، محروم شدن کودکان از تحصیل است. این محرومیت می‌تواند ناشی از علل مختلف از جمله ناامنی، تخریب مدارس، استفاده از مدارس به عنوان پناهگاه برای بی‌خانمان‌ها، اشغال مدارس توسط گروه‌های نظامی و بی‌خانمان و آواره شدن کودکان باشد.

۱-۵-۱: جنگ عربستان سعودی علیه یمن و مطالعات فرسنگی

در گزارش ۱۳۹۵ش (اکتبر ۲۰۱۶م) یونیسف درباره بحران یمن آمده است که ۳۵۰ هزار کودک یمنی در این سال از آموزش محروم ماندند و شمار کودکانی که در یمن همچنان محروم از تحصیل هستند به بیش از ۲ میلیون نفر افزایش یافته است. بر اساس این گزارش، ۲۱۰۸ مدرسه در مناطق مختلف یمن به دلیل حملات نظامی به شدت آسیب دیده‌اند، به طوری که دیگر قابل استفاده نیستند و یا این که شماری از مدارس به محل اسکان آوارگان و یا پایگاه‌های نظامی تبدیل شده‌اند (Unicef, 4 October: 2016).

۱-۵-۲: عراق

پیش از سال ۱۳۹۱ش (۲۰۱۲م) نظام آموزشی عراق از بهترین‌ها در غرب آسیا بود. در آن دوره حدود ۱۰۰ درصد کودکان سن دبستان در مدارس ابتدایی ثبت نام می‌کردند اما جنگ و همچنین اشغال این کشور توسط نظامیان کشورهای خارجی و بعدها اشغال بخش‌هایی از این کشور از سوی تروریست‌ها، سبب شد ساختمان‌های مدارس آسیب ببینند و از اماکن آموزشی به عنوان پناهگاه برای آوارگان بهره‌برداری شود. تحریم نیز با به وجود آوردن مشکلات اقتصادی، موجب تنزل کیفیت نظام آموزشی در عراق شده است. یک پنجم مدارس عراق به دلیل خسارات ناشی از جنگ و یا پیامدهای آن قابل استفاده نیستند و امروز از حدود ۱۰ میلیون کودکی که در عراق در سن تحصیل قرار دارند، ۳,۵ میلیون کودک عراقی از تحصیل محروم هستند (Unicef, 2016). بسیاری از مدارس در عراق گذشته از کمبود معلم با مشکل تخریب یا آسیب ساختمان‌ها مواجه هستند و یا به عنوان پناهگاه برای بی‌خانمان‌ها مورد استفاده قرار گرفته‌اند. در عراق تنها ۵۰ درصد کودکان بی‌خانمان در اردوگاه‌های داخلی و فقط ۳۰ درصد کودکان آواره به آموزش دسترسی دارند که البته این آموزش از کیفیت مطلوبی نیز برخوردار نیست. حدود ۱۸ درصد جمعیت بالای ۹ سال در عراق بی‌سواد هستند. مطالعاتی که در ۱۳۸۵ش (۲۰۰۶م) از سوی آکسفام^۱ انجام شد نشان داد که ۹۲ درصد کودکان عراقی به دلیل استرس با انواع اختلال‌ها در یادگیری مواجه هستند. شیوه‌های آموزشی ضعیف، اعمال خشونت در مدارس، نبود فعالیت‌های فوق برنامه تحصیلی و همچنین نبود برنامه‌ریزی مناسب از دیگر مشکلات کودکان بی‌خانمان عراقی است. معلمان نمی‌توانند حمایت روانی مورد نیاز کودکان را تأمین کنند (Child Victims of War, 29 September 2016: 5).

^۱ OXFAM

۱-۶: استخدام در ارتش و گروه‌های مسلح (سرباز کودک)

یکی دیگر از واقعیت‌های تلخ جنگ این است که بیشتر آن‌ها در کشورهای فقیر رخ می‌دهند. ناامنی اجتماعی و سیاسی و همچنین فقر سبب می‌شود که کودکان نیز از جمله گروه‌هایی باشند که یا به استخدام ارتش و گروه‌های مسلح در می‌آیند و یا این که به اجبار به عنوان نیروی نظامی مورد استفاده قرار می‌گیرند. برای مثال؛ تحت تأثیر بحران در سوریه، نرخ بیکاری در برخی از مناطق این کشور بیش از ۹۰ درصد افزایش داشته است. نرخ بالای بیکاری سبب شده‌است برخی از کودکان سوری برای تأمین نیازهای اقتصادی خود و خانواده‌هایشان به استخدام گروه‌های مسلح درآیند (International Alert, 2016: 8). از این گذشته تکثیر سلاح‌های سبک که استفاده از آن‌ها را آسان‌تر کرده است، سبب شد کودکان به جای تحصیل به عنوان «پیاده‌نظام» در جنگ‌ها به کار گرفته شوند. گاه پیوستن به یک ارتش و یا یک گروه مسلح ممکن است تنها راه برای زنده ماندن کودکان باشد. برای مثال؛ در دهه ۱۹۸۰م کودکان در کلمبیا به گروه‌های مسلح می‌پیوستند زیرا آن را تنها راه برای به دست آوردن غذا و کسب حمایت می‌دانستند (unicef, 1996).

۱-۶-۱: جنگ عربستان سعودی علیه یمن

مطابق آماری که یونیسف در ۱۳۹۴ش (اوت ۲۰۱۵م) منتشر کرد تنها در سه ماه اول جنگ ائتلاف عربستان سعودی علیه یمن ۳۷۷ کودک ۹ تا ۱۷ ساله به استخدام گروه‌های مسلح درآمدند (Unicef, August 2015) که این آمار بیش از دو برابر سال پیش از آن بود. در سال ۱۳۹۳ش (۲۰۱۴م) تنها ۱۵۶ کودک یمنی به استخدام گروه‌های مسلح درآمده بودند (Al Qalisi, 11 October 2015). در گزارش ۱۳۹۵ش (اکتبر ۲۰۱۶م) یونیسف آمده است که از ۱۳۹۴ش (مارس ۲۰۱۵م) تا ۱۸ ماه پس از جنگ عربستان علیه یمن، دست‌کم ۱۲۱۰ کودک یمنی به استخدام گروه‌های مسلح درآمدند (Unicef, 4 October 2016).

¹ Infantry

به عبارت دیگر، شمار کودکانی که از ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۵ش (اوت ۲۰۱۵ تا پایان سپتامبر ۲۰۱۶م) به استخدام گروه‌های مسلح درآمدند، بیش از سه برابر افزایش داشته است.

۱-۶-۲: عراق

عراق تا پیش از آن که به دلیل حضور و فعالیت تروریست‌های تکفیری دچار جنگ داخلی شود، با کشورهای دیگر در جنگ بود، از این رو آمار دقیقی درباره میزان استخدام کودکان در ارتش عراق وجود ندارد. از سال ۱۳۹۳ش (۲۰۱۴م) به بعد که بخش‌هایی از عراق به اشغال گروه‌های تروریستی درآمد، حدود ۱۴۹۶ کودک عراقی از خیابان‌ها یا خانه‌هایشان ربوده شده‌اند. به عبارت دیگر، از سال ۱۳۹۳ش (۲۰۱۴م) به طور میانگین ۵۰ کودک در هر ماه، ربوده شده‌اند که تعداد زیادی از آن‌ها به استخدام گروه‌های مسلح درآمدند. کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد نیز یک سال پس از اشغال عراق توسط تروریست‌های داعش اعلام کرد که داعش در موصل دست‌کم ۴ پایگاه نظامی ویژه آموزش کودکان ایجاد کرده است. تکفیری‌ها، ۱۲۰۰ کودک عراقی را در این پایگاه‌ها آموزش می‌دهند (همشهری آن‌لاین، ۱۹ آبان ۱۳۹۴).

۲- پیامدهای نامحسوس جنگ

جنگ علاوه بر پیامدهای محسوس، تأثیرات نامحسوسی نیز دارد که می‌توان گفت برخی از آن‌ها حتی از پیامدهای محسوس جنگ نیز وخیم‌تر هستند؛ زیرا آینده کشورهای درگیر جنگ و آینده خانواده‌ها و زنان و کودکان آن کشورها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. از پیامدهای نامحسوس جنگ‌ها می‌توان به مورد تجاوز قرار گرفتن زنان و دختران، از بین رفتن زیرساخت‌های اجتماعی، اخلاقی و فرهنگی و هزینه‌های اقتصادی پنهان جنگ اشاره کرد.

۱-۲: تجاوز به زنان و دختران

یکی از پیامدهای ناگوار جنگ‌ها، افزایش قابل ملاحظه آسیب‌های اجتماعی از جمله مورد تجاوز قرار گرفتن زنان و دختران است. اگر چه بررسی این معضل اجتماعی به صورت آماری سخت است اما نمی‌توان روی دادن آن را انکار کرد. از پیامدهای چنین آسیب اجتماعی این است که اگر دختری مورد تجاوز قرار گیرد ممکن است در جامعه رانده شود و فرصت ازدواج و تشکیل خانواده را از دست بدهد. به عبارت دیگر، پدیده تجاوز به زنان و دختران از جمله آثار سوء جنگ است که برای جوامع درگیر در برخوردهای نظامی، پیامدهای درازمدتی خواهد داشت.

درباره این معضل در یمن، اطلاعات کافی وجود ندارد اما یکی از تلخ‌ترین جنایتهایی که تروریست‌های داعش در عراق مرتکب شدند، تجاوز به زنان و کودکان است. عناصر تروریستی داعش در حضور خانواده‌ها به زنان و دختران عراقی به صورت فردی یا گروهی به خشن‌ترین شکل تجاوز کردند و کرامت آن‌ها را از بین بردند. تولد کودکان داعشی یکی از جدی‌ترین دغدغه‌های امروز عراق است؛ کودکانی که مادران خود را می‌شناسند اما مادرانشان نمی‌دانند درباره پدران این کودکان چه بگویند. تجاوز جنسی، حاملگی اجباری، بردگی جنسی و عقیم کردن یکی از مهم‌ترین مصادیق جنایت علیه بشریت است که در ماده ۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی به آن اشاره شده است.

۲-۲: هزینه‌های اقتصادی پنهان جنگ

از مهم‌ترین پیامدهای بلندمدت و نامحسوس جنگ این است که سبب از بین رفتن زیرساخت‌ها و تحمیل هزینه‌های اقتصادی هنگفت بر کشورهای درگیر جنگ می‌شود. پس از پایان یافتن برخوردهای نظامی، کشوری که درگیر جنگ بوده است باید اکثریت منابع مالی خود را برای بازسازی زیرساخت‌های تخریب شده، صرف کند که نتیجه آن

کاهش هزینه‌های مربوط به کیفیت زندگی شهروندان، از جمله هزینه‌های آموزشی و بهداشتی است.

۲-۲-۱: جنگ عربستان سعودی علیه یمن

روزنامه گاردین انگلیس در شماره روز ۱۶ سپتامبر ۲۰۱۶م (۲۶ شهریور ۱۳۹۵ش) در گزارشی بر اساس یافته‌های گروه تحقیق خود نوشت که از هر سه حمله عربستان سعودی یک مورد علیه مناطق غیرنظامی یمن شامل مدارس، بیمارستان‌ها، بازارها، مساجد و زیرساخت‌های اقتصادی انجام می‌شود. از اسفند ۱۳۹۴ تا مرداد ۱۳۹۵ش (مارس ۲۰۱۵ تا اوت ۲۰۱۶م) بیش از ۸۶۰۰ حمله هوایی علیه یمن انجام شد که ۳۵۷۷ مورد به مناطق نظامی، ۳۱۵۸ مورد به مناطق غیرنظامی و ۱۸۸۲ مورد نیز به مناطقی انجام شد که مشخص نیست نظامی یا غیرنظامی هستند (MacAskill and Torpey, 16 September 2016). «مرکز قانونی حقوق و توسعه»، مستقر در صنعا، پایتخت یمن، نیز در گزارش «پیامدهای ۵۶۰ روز جنگ» اعلام کرد که عربستان سعودی در بیش از ۱۸ ماه جنگ، ۱۵ بار به فرودگاه‌ها، ۱۲ بار به بنادر، ۱۴۵ بار به ایستگاه‌ها و ژنراتورهای برق، ۲۱۶ بار به شبکه‌ها و مخازن آب، ۲۴۵ بار به شبکه‌ها و ایستگاه‌های ارتباطی، ۱۰۷ بار به دانشگاه‌ها، ۲۱۴۹ بار به تاسیسات حمل‌ونقل، ۲۸۳ بار به ایستگاه‌های سوخت‌رسانی و ۲۱۴ بار به تانکرهای سوخت، ۱۱۵۵ بار به جاده‌ها و پل‌ها، ۶۷۰ بار به مساجد، ۷۰۰ بار به مدارس و نهادهای آموزشی، ۲۶۱ بار به اماکن بهداشتی و درمانی و ۹۸ بار به اماکن ورزشی حمله کرده است. همچنین در اثر حملات عربستان سعودی ۳۷۵ هزار و ۴۶۷ خانه نیز آسیب دیده یا به کلی تخریب شده‌اند (Legal Center for Rights and Development, September 2016). بر اساس آماری که صندوق بین‌المللی پول در ۱۳۹۵ش (سپتامبر ۲۰۱۶م) اعلام کرد، یمن تنها در سال ۱۳۹۴ش (۲۰۱۵م) بین ۲۵ تا ۳۵ درصد تولید ناخالص داخلی

¹ Legal Center for Rights and Development

خود را از دست داده است. همچنین صندوق بین‌المللی پول اعلام کرد که جنگ به زیرساخت‌های یمن بیش از ۲۰ میلیارد دلار آسیب وارد کرده است (Lawder, 16 September 2016).

۲-۲-۲: عراق

عراق در اثر جنگ سال ۱۳۸۲ش (۲۰۰۳ م) آمریکا و تهاجم سال ۱۳۹۳ش (۲۰۱۴ م) داعش متحمل هزینه‌های اقتصادی هنگفتی شد. تخریب‌ها و خرابی‌هایی که اشغال سه ساله داعش برای مناطق مختلف عراق در پی داشت، به حدی زیاد بود که برخی از مناطق تا حدود ۱۰۰ درصد تخریب شده‌اند. عماد الرشیدی، مشاور استاندار استان نینوا، صرفاً درباره هزینه‌های اقتصادی خرابی‌هایی که اشغالگری سه ساله داعش در موصل در پی داشت، گفت: «موصل به طور کامل تخریب شد. خرابی‌های غرب موصل خیلی بیشتر از شرق آن است. غرب موصل تا ۹۹ درصد تخریب شد.» بر اساس اظهارات مدیر کمیته بازسازی استان نینوا، سه چهارم جاده‌های موصل، تقریباً همه پل‌ها، ۶۵ درصد شبکه برق‌رسانی و همچنین زیرساخت‌های آبی شهر موصل تخریب شده‌اند (Kossov, 10 July 2017). موصل، پیش از سقوط در ۱۳۹۳ش (۲۰۱۴ م)، مرکز صنایع متوسط و کوچک، میزبان کارخانه‌های داروسازی و یکی از شهرهایی بود که در آن شمار بسیاری از صنعتگران در زمینه مبلمان، چرم و پارچه فعالیت می‌کردند اما این صنایع از بین رفتند؛ از جمله این که ائتلاف بین‌المللی ضد داعش در سال ۱۳۹۵ش (۲۰۱۶ م) کارخانه‌های مدرن داروسازی موصل را تخریب کردند. لیز گراند، هماهنگ‌کننده امور انسانی سازمان ملل متحد در عراق، در ۱۳۹۶ش (ژوئن ۲۰۱۷ م) اعلام کرد که ترمیم زیرساخت‌های پایه‌ای موصل شامل شبکه‌های آب، بازگشایی مدارس و بیمارستان‌ها و ترمیم شبکه‌های برق حدود یک میلیارد دلار هزینه خواهد داشت (Watling, 11 July 2017). رقمی که

¹ Emad al-Rashidi

² Lise Grande

لیز گراند اعلام کرد صرفاً شامل کمک‌های بشردوستانه فوری برای شهر موصل است و در تخمین این رقم کمک‌های لازم برای مردم سایر مناطق عراق از جمله مردم استان الانبار، در نظر گرفته نشده است. مطابق یک برآورد؛ عراق برای بازسازی مناطقی که توسط داعش آسیب دیده‌اند ۶۰ میلیارد دلار نیاز دارد. بر اساس ارزیابی دولت عراق، برای بازسازی مناطقی که تحت اشغال داعش قرار داشتند، به ۱۰۰ میلیارد دلار بودجه نیاز است اما دولت عراق امکان تأمین این هزینه هنگفت را ندارد و به کمک‌های بین‌المللی نیازمند است. کارشناسان استراتژیست دولت عراق برای بازسازی مناطقی را که به نحوی از داعش آسیب دیده‌اند، با طرح مارشال پس از جنگ جهانی دوم در اروپا مقایسه می‌کنند (Kossov, 10 July 2017).

نکته مهم در این خصوص این است که هزینه‌های اقتصادی که جنگ بر کشورها تحمیل می‌کند، سبب می‌شود پس از پایان جنگ نیز منابع مالی و انسانی کشورهای مذکور به سوی بازسازی هدایت شود و سال‌ها و حتی دهه‌ها زمان نیاز است تا بودجه کشورهای جنگ‌زده صرف ارتقای شاخص‌های زندگی مردم شود. به عبارت دیگر؛ شاید سال‌ها و دهه‌ها پس از پایان جنگ، مردم کشوری که درگیر جنگ بودند به استانداردهای دوران پیش از جنگ دست پیدا کنند که این به معنای از بین رفتن زندگی یک نسل از شهروندان آن کشور به خصوص کودکانی است که شاهد جنگ و مصائب آن بوده‌اند.

۲-۳: از بین رفتن زیرساخت‌های اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی

یکی از پیامدهای مهم نامحسوس جنگ این است که زیرساخت‌های اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی کشورها از بین می‌رود. گذشته از این کودکان با خوی ناشی از جنگ و آسیب‌هایی که در جنگ بر آن‌ها تحمیل می‌شود، بزرگ می‌شوند. آن‌ها به لحاظ روحی و روانی نیز به دلیل از دست دادن والدین خود آسیب‌های جدی متحمل می‌شوند. تجاوز، فحشاء، ازدواج اجباری، ازدواج موقت، کشتارهای خشن، خشونت جنسی و خشونت‌های داخلی که کودکان، بویژه دختران، از نزدیک شاهد می‌شوند و یا خود تجربه می‌کنند، بر زندگی

آینده آن‌ها تأثیرگذار است. در این خصوص، بحران عراق مثال گویایی است. پس از سال ۱۳۸۲ش (۲۰۰۳م) در عراق ۹۷۵ هزار دختر پیش از ۱۵ سالگی ازدواج کرده‌اند که شمار آن دو برابر بیشتر از سال ۱۳۷۹ش (۱۹۹۰م) بوده است. ۵۷۵ هزار کودک کار نیز در عراق حضور دارند که تعدادشان از سال ۱۳۷۹ش (۱۹۹۰م) دو برابر بیشتر شده است (the guardian, 30 June 2016). بر اساس گزارش شبکه الجزیره قطر درآمد روزانه آن‌ها بین ۲۰۰۰ تا ۳۰۰۰ دینار عراق، معادل یک دلار و ۷۰ سنت تا دو دلار و پنجاه سنت است (3) (Khoder, 22 August 2016). در گزارشی که با همکاری دو نهاد تحقیقاتی انگلیسی و عراقی تهیه و در ۱۳۸۷ش (ژانویه ۲۰۰۸م) منتشر شد، آمده است که یک تا سه میلیون زن بیوه در عراق حضور دارند که شمار زیادی از آن‌ها در فقر شدید زندگی می‌کنند (1) (Child Victims of War, 29 September 2016). اثرات جنگ و اشغال در عراق سبب شد که پیتر هاوکینس^۱ نماینده یونیسف در عراق، در ۱۳۹۵ش (جولای ۲۰۱۶م) اعلام کند که یک نسل از کودکان عراقی با آینده تاریک مواجه هستند (17) (advtnngo, July 2016).

از دیگر پیامدهای سوء جنگ برای کودکان آن است که رخدادهای جنگ از جمله مرگ والدین و یتیم شدن کودکان، ناتوانی جسمی کودکان، دیدن خرابی‌های جنگ، شنیدن صدای جنگنده‌ها و بمباران و ... بر زندگی کودکان در دوران پس از جنگ نیز تأثیر می‌گذارد که روان‌شناسان از آن به «اختلال‌های استرسی پس از یک حادثه» یاد می‌کنند. بدین ترتیب جنایت‌هایی که داعش در عراق انجام داده است، سبب بروز اختلال‌های استرسی شدید برای کودکان عراقی در فضای پسا داعش می‌شود.

۳- واکنش رسانه‌ها به کشتار کودکان در عراق و یمن

تردیدی نیست که آنچه در عراق و یمن رخ می‌دهد، مصداق بارز جنایت‌های تصریح شده در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی شامل جنایت علیه صلح، جنایت علیه بشریت

¹ Peter Hawkins

² Post Traumatic Stress Disorders

و جنایت جنگی است. با وجود این، رسانه‌های متعلق به جریان هژمون نظام بین‌الملل و اغلب رسانه‌های عربی در منطقه غرب آسیا با نگاهی سیاسی و گزینشی یا این جنایت‌ها را پوشش نمی‌دهند نظیر جنایت‌های عربستان سعودی در یمن و یا اینکه ضمن همسویی با سیاست‌های دولت‌های خود، تحولات را به شکل وارونه و معکوس در راستای این سیاست‌ها پوشش می‌دهند.

واکنش رسانه‌های جهانی به بحران یمن نیز پوشش محدود، گزینشی و وارونه است. در رسانه‌های مربوط به جریان اصلی نظام جهانی (قدرت‌های جهانی) فضای اندکی به جنگ یمن داده شد. این رسانه‌ها بازیگران جنگ یمن را به بازیگران خوب و بد تقسیم کردند که حوثی‌ها بازیگران بد و حامیان منصورهادی بازیگران خوب هستند. علت پوشش محدود جنگ یمن توسط این رسانه‌ها این است که حکومت‌های غربی از جمله آمریکا و انگلیس منافع اندکی در پوشش جنگ یمن یا پیامدهای منطقه‌ای و بشردوستانه آن دارند. این در حالی است که سازمان ملل اعلام کرد که روزانه ۴۱ مورد نقض حقوق بشر در یمن رخ می‌دهد (Keulen, July 2016).

برخلاف پوشش حداقلی رسانه‌های بین‌المللی، رسانه‌های منطقه‌ای پوشش وسیعی از جنگ یمن دارند. با توجه به اینکه کشورهای مهم عربی به نوعی در جنگ علیه یمن با عربستان سعودی همکاری دارند، جریان‌های رسانه‌ای نیز در این بحران در خدمت اهداف و منافع رژیم سعودی قرار گرفتند زیرا مالکان و موسسان اغلب رسانه‌های مطرح منطقه‌ای یا از خانواده شاهنشاهی در کشورهای عربی هستند و یا ارتباط قوی‌ای با این خانواده‌ها و جریان‌های قدرت دارند. این رسانه‌ها از جمله رسانه‌های سعودی در دفاع از جنگ یمن و با سرپوش گذاشتن روی شکست‌های ریاض، دو موضوع را مطرح می‌کنند: از یک طرف مداخله در یمن را به طور کامل در جهت دفاع از منافع عربستان سعودی ضروری عنوان می‌کنند. از طرف دیگر، جنگ به عنوان یک الزام مذهبی و وظیفه مقدس ارتقاء داده می‌شود. این رویکرد به نگرش فرقه‌ای متکی است و بر این موضوع تمرکز دارد که حوثی‌ها بخشی از زیدی‌ها هستند که شاخه‌ای از اسلام شیعه است و متحد با ایران

محسوب می‌شوند (Sons and Matthiesen, 2016). رسانه‌های وابسته به نظام‌های مرتجع عربی با سانسور فجایع ناشی از تجاوز عربستان سعودی به یمن، تلاش دارند از آشکار شدن این واقعیت که جنگ یمن، در راستای منافع نامشروع رژیم صهیونیستی انجام می‌گیرد، جلوگیری کنند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادهای رسانه‌ای

بررسی‌های انجام شده در این مقاله نشان می‌دهد که جنگ و تجاوز نظامی در کشورهای عربی (مطالعه مورد یمن و عراق) تأثیرات محسوس و نامحسوسی بر کودکان این کشورها بر جای گذاشته است. تأثیرات محسوس شامل کشته و زخمی شدن کودکان، آواره شدن، ناامنی غذایی و سوء تغذیه، بیماری و مراقبت‌های بهداشتی نامناسب، محروم ماندن از مدرسه و آموزش و به کار گرفته شدن در گروه‌های مسلح است. پیامدهای نامحسوس نیز شامل تجاوز به زنان و کودکان، هزینه‌های اقتصادی که جوامع قربانی جنگ در آینده متحمل می‌شوند و از بین رفتن زیرساخت‌های اخلاقی و روانی جامعه درگیر جنگ است. در واقع، تأثیرات محسوس، کوتاه مدت اما پیامدهای نامحسوس، بلند مدت هستند. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود که رسانه‌های جمهوری اسلامی ایران از جمله رسانه‌های بین‌المللی آن با تمرکز بر مقوله حقوق بشر، بویژه حقوق کودکان، تأثیر جنگ‌ها بر حقوق کودکان عربی را به تصویر کشند. در این راستا پیشنهاد می‌شود دستگاه دیپلماسی عمومی و رسانه‌ای کشور در حوزه عربی بویژه شبکه‌های برون‌مرزی صداوسیما مانند العالم، الکوثر و شبکه عربی - آفریقایی ضمن تبیین پیامدهای محسوس و نامحسوس جنگ‌های عربی و تأثیر آن بر کودکان عرب، به محورهای زیر به طور ویژه توجه کند:

- نقض فاحش کنوانسیون‌های بین‌المللی توسط عربستان سعودی از جمله کنوانسیون‌های حمایت از حقوق کودکان در حملات مسلحانه و اشغال نظامی
- بی‌گناهی و آوارگی کودکان به عنوان قربانیان اصلی سیاست‌های جنگ‌طلبانه در کشورهای عراق و یمن به رویکردهای توسعه‌طلبانه، تفرقه‌اندازانه و استبدادگرایانه

قدرت‌های منطقه‌ای نظیر عربستان سعودی و قدرت‌های فرامنطقه‌ای نظیر آمریکا پیوند زده شود.

- از بین رفتن زیرساخت‌های بهداشتی و درمانی در کشورهای جنگ زده و شیوع بیماری‌های واگیردار مانند وبا از عوامل پایدار برای افزایش شمار قربانیان است. بویژه آنکه نسل‌های آتی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد و آینده تاریکی برای این کشورها رقم می‌زنند.

- در برنامه‌های مختلف، آمار کودکان محروم از تحصیل اعلام شود و وضعیت کودکان کشورهای بررسی شده در این مقاله که در سن تحصیل قرار دارند ولی در کمپ‌های آوارگان زندگی می‌کنند و یا بی‌پناه هستند، به تصویر کشیده شود.

- تأثیر جنگ‌ها بر دختران در این کشورها و همچنین بر مادران بویژه در حوزه اجتماعی و اخلاقی، برجسته و بر این موضوع تأکید شود که از بین بردن غرور، حیثیت و کرامت زنان و دختران چه تأثیری بر نسل آینده این کشورها خواهد داشت.

منابع

- همشهری آنلاین (۱۹ آبان ۱۳۹۴)، «کودکان جنگ؛ نسل سوخته غرب آسیا»، قابل

دسترس در:

<http://www.hamshahrionline.ir/details/313403/world/westasia>

- **advtno** (17 July 2016), A Generation of children of Iraq face dark future , <http://advtno.org/a-generation-of-children-of-iraq-face-dark-future-unicef/>

- **Al Jazeera** (31 August 2016), UN: At least 10, 000 killed in Yemen conflict, Available at: <http://www.aljazeera.com/news/2016/08/10000-killed-yemen-conflict-160830173324902.html>

- Al Qalisi, Mohammed (11 October 2015), Mother mourns for son recruited as one of the Houthis child soldiers , **the National**,

- Available at: <http://www.thenational.ae/world/middle-east/mother-mourns-for-son-recruited-as-one-of-the-houthis-child-soldiers>
- **Child Victims of War** (29 September 2016), Iraq: Child Victims of War , Available at: <http://childvictimsofwar.org.uk/get-informed/iraq/>
  - **Fao** (September 2016), Yemen Situation Report , Available at: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/emergencies/docs/FAO%20Yemen%20_%20Situation%20Report%20-%20September%202016%20cleared.pdf
  - **International Alert** (2016), why young Syrian choose to fight: Vulnerability and resilience to recruitment by violent extremist groups in Syria , Available at: http://international-alert.org/sites/default/files/Syria_YouthRecruitmentExtremistGroups_EN_2016.pdf
  - Keulen Jan (July 2016), who is telling the real story in Yemen? , **Muftah**, <https://muftah.org/who-is-telling-the-real-story-in-yemen/#.Wzs3gdsvtiu>
  - Khoder, Salam (22 August 2016), Child Labour a growing problem in war-torn Iraq , **Aljazeera**, Available at: <http://www.aljazeera.com/news/2016/08/child-labour-growing-problem-war-torn-iraq-160808111630367.html>
  - Kossov, Igor (10 July 2017), Mosul Is Completely Destroyed , **the atlantic**, Available at: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/07/mosul-iraq-abadi-isis-corruption/533067/>
  - Lawder David (16 September 2016), Economic costs of Middle East wars exceptionally high: IMF study, **Reuters**, Available at: <http://www.reuters.com/article/us-imf-conflicts/economic-costs-of-middle-east-wars-exceptionally-high-imf-study-idUSKCN11M1RR>
  - **Legal Center for Rights and Development** (September 2016), The outcome of 560 days , Available at: <http://www.lcrdye.org/Eng/Default.aspx>
  - MacAskill, Ewen and Torpey, Paul (16 September 2016), one in Three Saudi air raids on Yemen hit Civilian Sites: Data shows , **The Guardian**.
  - **Middle east monitor** (29 may 2017), Cholera threatens 1.1m pregnant women in Yemen, warns UN, Available at: <https://www.middleeastmonitor.com/20170529-cholera-threatens-1-1m-pregnant-women-in-yemen-warns-un/>

- [//www.middleeastmonitor.com/20170529-cholera-threatens-1-1m-pregnant-women-in-yemen-warns-un/](http://www.middleeastmonitor.com/20170529-cholera-threatens-1-1m-pregnant-women-in-yemen-warns-un/)
- Purwar Anirudh and others, Psychological effects of War and Terrorism on Children , **university of Maryland**, Available at: <https://www.astro.umd.edu/~adhabal/Reports/Psychological%20Effects%20of%20War%20and%20Terrorism%20on%20Children.pdf>
  - **Save the Children** (24 March 2016), Yemen Children suffering in Silence , Available at: <https://www.savethechildren.net/article/ending-yemen%E2%80%99s-conflict-now-matter-life-and-death-millions-children>
  - Sons and Matthiesen (July 2016), the Yemen War in Saudi Media , **Muftah**, <http://muftah.org/yemen-war-saudi-media/#.WDRke8mBDcs>
  - **The Guardian** (30 June 2016), Millions of Iraqi children repeatedly and relentlessly targeted; says UN , Available at: <https://www.theguardian.com/global-development/2016/jun/30/millions-iraq-children-repeatedly-relentlessly-targeted-says-un-united-nations>
  - **The Guardian** (4 October 2016), Yemen famine feared as starving children fight for lives in hospital , Available at: <https://www.theguardian.com/world/2016/oct/04/yemen-famine-feared-as-starving-children-fight-for-lives-in-hospital>
  - **UN News Centre** (30 June 2016), some 666million Iraqi children in firing line and relentlessly targeted: UN reports , Available at: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=54372#.WA3TiZcaK1s>
  - **Unicef** (1996), Fifty years for children, Available at: <http://www.unicef.org/sowc96/1cinwar.htm>
  - **Unicef** (2016), Reaching Children in Iraq; Children are especially at risk in Iraq crisis , Available at: http://www.unicef.org/infobycountry/iraq_74784.html
  - **Unicef** (August 2015), Yemen: Childhood under Threat , Available at: http://www.unicef.org/media/files/child_alert_yemen-unicef_aug_2015_eng_final.pdf
  - **Unicef** (August 2016), Syria Crisis: August 2016 Humanitarian Results , Available at: http://www.unicef.org/syria/files/20160820_syria_crisis_humanitarian_results.pdf

- //www.unicef.org/appeals/files/UNICEF_Syria_Crisis_Situation_Report_-_August_2016.pdf
- **Unicef** (7 September 2016), nearly 50 million children uprooted worldwide , Available at: http://www.unicef.org/media/media_92725.html
  - **Unicef** (4 October 2016), UNICEF calls for safety of schools in Yemen as the new school year opens , Available at: http://www.unicef.org/media/media_92867.html
  - **Unicef** (22 June 2017), Nowhere To Go: Children in Iraq trapped in cycles of violence and poverty as conflict reaches unprecedented levels , Available at: https://www.unicef.org/iraq/media_12060.html
  - **UNHCR** (2 June 2017), UNHCR warns that aid response for families fleeing Mosul critically underfunded , Available at: <http://www.unhcr.org/news/briefing/2017/6/59311d3d4/unhcr-warns-aid-response-families-fleeing-mosul-critically-underfunded.html>
  - Watling, Jack (11 July 2017), How Can Iraq Rebuild? , Available at: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/07/mosul-abadi-iraq-reconstruction-marshall-plan-isis/533115/>
  - **WHO** (August 2016), Situation Report no 33: Yemen Conflict , Available at: http://www.emro.who.int/images/stories/yemen/WHO_Yemen_situation_report_Issue_33_-_August_2016_final.pdf
  - **WHO** (19 July 2017), over 662000 suspected Cholera cases in 6e men , Available at: http://www.emro.who.int/images/stories/20170719_WHO_cholera_SitRep_4_v2.pdf?ua=1

برنال جامع علوم انسانی